

THE WRITER'S LANGUAGE

Jānis Balodis

The writer's tool is language, and his or her task is to use language to find his or her authentic voice. We are all born into language, but what if the one we are born into is not the one we end up speaking? What are the forces in our lives that determine our use of language, that prompt or stifle our need to speak? And how does the writer find his or her authentic voice?

When I left England in 1979 to return to Australia, the office staff of the drama school I had trained at and subsequently taught at gave me an ironic gift I cherish to this day. It was *How to be an Alien* by Georges Mikes, an expatriate Czech. It was a humorous manual for foreigners, aliens, on how best to fit in to English society. The gift was doubly ironic, not only was I leaving but, unbeknownst to the staff, on my arrival in England I had had a not uncommon experience for the children of immigrants. In going overseas I had made the surprising discovery that I was very, very Australian. It wasn't because my speech had that far North Queensland twang, vestiges of which I still have today. It wasn't because I cheered for the Australian cricket team as they lost the Ashes during a rare English heat wave. It was as if something in my spirit had awoken, had been acknowledged finally after lying dormant for twenty-six years.

The weird thing was that while I talked Australian and felt Australian, I was constantly being told that I wasn't a typical Australian, that I had a European sensibility, whatever that meant. Was that due to some Latvian influence nurtured in North Queensland? And if I felt so Australian and at times was heart-sick for Australia, did it mean I wasn't nearly as Latvian as I had previously maintained? After all I'd been in London for three and a half years and had never felt tempted to visit Latvia. And to confuse matters even more, when I returned to Australia I suffered the most profound culture shock. Though the place was familiar I felt like an alien. Who were these people? Did I want to be one of them? How do I fit in? Only

recently I had discovered that I wasn't really Latvian, now I wasn't really Australian either. It is this sense of dislocation that informs most of my work. At times I think I have taken the best from both worlds, with a foot in either camp. In darker times I think I have fallen between stools. The truth, as always, is in between.

About ten years later and after I had had some success as a playwright I was invited to address a multicultural training day for Australia Council staff and Board members. I had received a couple of grants but there had been no academic papers written about my ethnic sensibility and how it informed my work. I wasn't really considered to be a "multicultural writer", my work was too mainstream, so I wrote an ironic paper titled, "My name looks right on the list." It had been suggested to me that I talk about how someone from a Non-English Speaking Background (NESB, suggesting jokes about Nesbians) becomes a mainstream artist in Australia. The point I made was that the same question could be usefully asked about how someone from the far flung regions, 1500 kilometres from Brisbane (never mind Sydney, Melbourne or London) emerges from a small country town to make a career in mainstream theatre. The title was a cynical dig at my name satisfying the Australia Councils statistics for successful "multicultural" applicants for their grants programs. Yet strangely, when I came to read what I'd written about being assimilated and my loss of Latvian language, I choked up and for some moments was unable to continue. Afterwards I was asked what had happened, what had prompted that welling of emotion? Perhaps to be aware of that loss, to value it so unexpectedly, was still to be Latvian after all.

I was born and grew up in a small sugar town of about 2000 people, a third of whom were foreigners, aliens, Finns, Yugoslavs, Italians, Greeks, Spaniards, Czechs and Poles and of course Latvians. There were only about twenty of us, two families and about eight or nine hard drinking bachelors who had seen active service on the Russian front. There were seven in our family and when my mother contracted tuberculosis she had to

spend nine months in hospital in Townsville, five hours away by train. My brothers and my sister ranged in ages from one to six years in age. I was five. It was deemed that our father would be unable to take care of us especially while doing shift work at the local sugar mill. We were sent to a Queensland State Government Children's Home, also in Townsville, and dad came down to visit us once or twice a month when work and train schedules allowed. We saw our mother once in that time when she called down to us from a third floor hospital window. She'd been told that we had been taken there for our TB booster shots.

Dickens had been dead for nearly one hundred years but I suspect he would have been familiar with the bureaucratic approach to the running of the State Children's Homes in the 1950s. These were the subject of a Queensland Government enquiry in the 1990s, resulting in the distressing Ward Report now conveniently buried in archives. Most of the children were wards of the State, abandoned by their families or orphaned, delinquents on their way to reform school or recently released, runaways from foster homes, and a couple of the stolen generation. There were only a few like us whose parents were actually paying for us to be cared for. Most of them were older than us and more worldly wise. They taught us the unspoken rules and protected us at school where we were often bullied. The prevailing attitude of the staff was that a child was only at the home because it was his or her own fault. There was no Latvian spoken here. We were discouraged from speaking Latvian, officially and unofficially. English was not only the language of fitting in, it was the language of survival. Even when dad visited we were told we had to speak in English, dad included.

By the time we returned home none of us spoke Latvian, or not very often. It isn't that we did not know how to, but that we chose not to. Why speak Latvian in an uncertain world where family and home can be taken away so easily, where Latvian is not only a disadvantage but can be entirely excluded? Our parents and their friends continued to speak to us in Latvian while we were growing up and we mostly answered in English. We did not think ourselves to be Australians, but aliens who now knew how to fit in. I wasn't a "wog" I was informed. "Wogs" were Italians or Sicilians or Yugoslavs or Greeks, kids who ate olives and smelled of garlic and anchovies. I was a "wop". It was only a fine distinction but I was glad of it. It meant I almost fitted in. Our food was different too. We traded sandwiches of meatloaf with hard boiled eggs in the middle for vegemite and lettuce. Everyone loved piragi, (everyone still loves them), and by the time

I left school my friends loved our party foods, roast pork or pickled pork, sauerkraut, rasols (salad), stuffed cabbage rolls ... this is the food I still cook as comfort food.

We were a small insular enclave of Latvians, a close family in a close community, clinging together. No one really travelled. I didn't even know of the existence of the annual Latvian National Cultural Festivals until I returned to live in Sydney in the 1980s. The only Latvian I had met outside our close circle was Ivars Kants when he was touring with *The Legend of King O'Malley* in the early 1970s. I recognized the ring he was wearing. What I found exceptional was the fact that he was an actor rather than his being Latvian, because I desperately wanted to be an actor as well. I realized though, that his upbringing in Adelaide in a comparatively large and active Latvian community was very different from mine. I realized how little I knew about Latvia and about being Latvian.

Not being able to speak much Latvian has kept me away from Latvians. I didn't seek them out when I lived in Brisbane, Sydney, Melbourne or London. Partly I think it's because I didn't want to embarrass myself and partly because I didn't want to embarrass them. It's not because of any fault of theirs. They are always respectful and accommodating but in their presence I feel like a recalcitrant child. Fifty years ago when I was a child I gave up speaking Latvian and only now have I begun to understand why. In the interim I haven't made an effort to learn and that is something I don't understand. Only twenty years ago I went to Latvia and met my Latvian family for the first time. For the first three days I hardly uttered a word. It was as if my tongue was paralysed. The moment I tried to speak, what little "bread-and-butter" Latvian I had evaporated in my brain. I was listening to Latvian, translating into English, thinking in English and trying to translate it into Latvian before I could speak. It took me three days to get over my humiliation and feelings of inadequacy and to start thinking in Latvian, and when I spoke I was a child again.

I haven't learned any more Latvian though I have been to Latvia twice since then. If anything I speak it even less, especially since my mother died. I used to play a language game with my parents. On the phone, when I spoke in English they would speak in English, when I switched to Latvian they would switch to Latvian. Now my father and I speak to each other almost exclusively in English, and I can't help feeling a little strange about that.

With regards the tools of my craft, the language I use is English. It is the language I have not lost, the language I could not afford to lose. Even in writing about Latvians, it was how they spoke English that captivated me, perhaps because it is at that level that I enter the Latvian language. As for my authentic voice, I'm still calling from some undefined territory in between, neither here nor there, not Latvian, not Australian, and possibly both. ❌

February 2008

RAKSTNIEKA VALODA

Jānis Balodis

Rakstnieka darbarīks ir valoda, un viņa uzdevums ir to izmantot tā, lai atrastu savu īsteno balsi. Mēs visi piedzimstam valodas vidē, bet, ja nu šī valoda netop par valodu, kurā mēs runājam? Kādi spēki nosaka mūsu valodas lietojumu? Kas rosina vai apslāpē vajadzību izteikties? Un kā tad rakstnieks atrod pats savu īsteno balsi?

Kad es 1979. gadā atstāju Angliju, lai atgrieztos Austrālijā, teātra skolas darbinieki, kurā es stažējos un vēlāk mācīju, ne bez ironijas pieskaņas uzdāvināja man grāmatu, kas man ir dārga vēl šobaltdien. Tās autors bija čehu emigrants Džordžs Maiks (*George Mikes*). Tā bija humoristiska rokasgrāmata *Kā būt svešiniekam (How to be an Alien)* iebrāucējiem un svešiniekiem, lai padarītu vieglāku iedzīvošanos angļu sabiedrībā. Ironija bija divkārša: es ne tikvien braucu prom, bet – mani kolēģi to nezināja – es pats kā imigrantu bērns, ierodoties Anglijā, biju pieredzējis gluži parastas iebrāucēja likstas. Būdams ārzemēs, es sev par pārsteigumu atklāju, ka esmu lielā mērā austrālietis. Ne tādēļ, ka mana Austrāliešu izruna ar savu raksturīgo pieskaņu vēstīja par manu Ziemeļkvīnslandas izcelsmi, kuru, ja labi ieklausās, var manīt vēl šodien. Ne tādēļ, ka tovasar jutu līdzīgu Austrālijas kriketa komandai, kad tā zaudēja “pelnus” (*The Ashes*¹) Anglijai laikā, kad šo zemi piemeklēja rets karstuma vilnis. Sajūta bija tāda, it kā kāds mana gara stūrtītis būtu pamodies un beidzot, pēc divdesmit sešus gadus ilga miega, ticis ievērots.

Dīvaini bija tas, ka, lai arī es runāju un jutos kā austrālietis, visi man teica, ka es neesot tipisks austrālietis, ka man piemītot eiropiska uztvere (lai arī ko tas nozīmētu). Vai tas būtu izskaidrojams ar zināmu latviešu ietekmi, kas izauklēta gados, kad dzīvoju Ziemeļkvīnslandā? Un, ja es tik ļoti jutos kā austrālietis, un dažreiz ilgas pēc Austrālijas bija neizturamas, vai tas nozīmēja, ka nemaz nebiju tik latvisks, kā kādreiz biju apgalvojis? Galu galā es biju pabijis Anglijā trīsarpus gadus, un pa to laiku

man nekad nebija ienācis prātā apmeklēt Latviju. Un vēl mulsinošāk bija tas, ka, atgriežoties Austrālijā, es piedzīvoju ļoti dziļu kultūršoku. Kaut arī apkārtnē bija tuva un pazīstama, es jutos kā svešinieks. Kas tie ir par cilvēkiem? Vai es gribu būt viņējais? Kā es te iederos? Es tikai nesen biju atklājis, ka neesmu latvietis, un nu es vairs nebiju arī austrālietis. Šī apziņa par pārvietojamību ļoti lielā mērā izpaužas manos darbos. Dažreiz es domāju, ka esmu paņēmis labāko no abām šīm pasaulēm, ka stāvu ar katru kāju savā pusē. Tumšākos brīžos man šķiet, ka esmu abām pusēm nošāvis garām. Patiesība, kā jau parasti, ir kaut kur pa vidu.

Pēc gadiem desmit, kad jau biju guvis ievēribu kā dramaturgs, mani uzaicināja teikt runu multikulturālu apmācību dienā Austrālijas Kultūras fonda (*Australia Council*) personālam un valdei. Es biju saņēmis pāris grantu, bet nebija nekādu akadēmisku rakstu par manu etnisko pašsajūtu un to, kā tā izpaužas manos darbos. Mani būtībā neuztvēra kā “multikulturālu” rakstnieku – mani darbi visnotaļ atbilda apkārtējās vides standartiem, un tādēļ es ironiski nosaucu savu referātu šādi: “Mans vārds sarakstā iederas labi”. Mani bija mudinājuši runāt par to, kā kāds no angļiski nerunājošas vides (NESB – *non English speaking background*, kas ierosina anekdotes par nesbietēm), top par mākslinieku pamatsabiedrībā. Pamattēze bija tā, ka šādu jautājumu var tiklab attiecināt arī uz kādu, kurš dzīvo kādā ļoti tālā apvidū, pusotra tūkstoša kilometru attālumā no Brisbanes (nemaz nerunājot par Sidneju, Melburnu vai Londonu), mazā lauku ciematīnā, un pēkšņi kļūst par līdzstrādnieku profesionālā pamatsabiedrības teātrī. Referāta nosaukums bija dzelīga piezīme no manas puses *Australia Council* vēlmēm atspoguļot statistiskā veiksmīgu granta saņēmēju no “multikulturālās” vides. Dīvainā kārtā, kad man bija jālasa paša uzrakstītais vārds par asimilāciju un latviešu valodas neprašānu, man iesprūda balss rīklē, un kādu mirkli es nespēju turpināt. Pēc tam man jautāja, kas notika, kas izraisīja šos emociju uzplūdus. Varbūt negaidīti pēkšņā sava zaudējuma apzināšanās nozīmēja to, ka tomēr esmu latvietis.

Es piedzimu un uzaugu mazā cukurražošanas pilsētiņā ar diviem tūkstošiem iedzīvotāju, no kuriem trešā daļa bija cittautieši, svešzemnieki: somi, dienvidslāvi, itālieši, grieķi, spāņi, čehi, poļi un, protams, latvieši. Mēs bijām tikai divdesmit, divas ģimenes un astoņi vai deviņi vecpuiši, kārtīgi iemetēji, kuri bija karojuši frontē Krievijā. Mēs ģimenē bijām septiņi, un kad mana māte saslima ar tuberkulozi, viņai nācās pavadīt deviņus mēnešus Taunsvilas (*Townsville*) slimnīcā, kas atradās piecu stundu brauciena

attālumā ar vilcienu. Mani brāļi un māsa bija vecumā starp vienu un sešiem gadiem. Man bija pieci gadi. Tika nolemts, ka tēvs nespēs par mums gādāt, it īpaši tādēļ, ka viņš strādāja maiņu darbu vietējā cukurfabrikā. Mūs aizsūtīja uz kādu Kvīnslendas valdības bērnu namu Taunsvilā, un tētis mūs apciemoja reizi vai divas mēnesi, kad darba un vilcienu grafiks to atļāva. Šajā laikā māti redzējām tikai vienu reizi, kad viņa saklīdzās ar mums no slimnīcas ceturtā stāva loga. Viņai bija teikts, ka mēs tur atrodamies, lai saņemtu potes pret tuberkulozi.

Dikenss (*Charles Dickens*) bija miris pirms gandrīz simts gadiem, bet domāju, ka viņam būtu labi zināma pavalsts valdības birokrātiskā pieeja bērnu namu vadīšanai piecdesmitajos gados. Par šo jautājumu deviņdesmitajos gados notika Kvīnslendas valdības izmeklēšana, kuras rezultāts tika apkopots apbēdinošā ziņojumā, kas patlaban ir izdevīgi dziļi ierakts arhīvos. Lielākais vairums bērnu, kas bija valsts aprūpē, bija savu ģimeņu pamesti vai bāreņi, arī mazgadīgi noziedznieki ceļā uz labošanas iestādēm vai arī nesen atbrīvoti no tām, aizbēgušie no audžuģimenēm un pāris no aborigēnu “nolaupītās paaudzes”. Tikai nedaudzi bija tādi kā mēs, kuru vecāki pat maksāja par aprūpi. Vairākums bērnu bija vecāki par mums un dzīves gudrāki. Viņi mums iemācīja nerakstītos likumus un skolā, kur mūs bieži terorizēja, mūs aizstāvēja. Personāla nostāja visnotaļ bija tāda, ka bērni nonākuši šajā namā tikai pašu vainas dēļ. Latviski šeit nerunāja. Mums gan oficiāli, gan neoficiāli ieteica latviski nerunāt. Angļu valoda bija ne tikai pielāgošanās, bet pat izdzīvošanas valoda. Pat tēva apmeklējumu laikā mums visiem, ieskaitot tēvu, lika runāt angļiski.

Kad atgriezāmies mājās, mēs vairs nerunājām latviski, vismaz ne pārāk bieži. Ne jau tādēļ, ka nemācējām, bet tādēļ, ka izvēlējāmies to nedarīt. Kāda jēga runāt latviski tik nedrošā pasaulē, kur ģimeni un mājas var tik viegli atņemt, kur no latviešu valodas nav nekāda labuma, un bez tās var pilnībā iztikt. Mūsu vecāki un viņu draugi turpināja ar mums sazināties latviski, bet mēs pieaugot lielākoties atbildējām angļiski. Mēs sevi neuztvērām kā austrāliešus, bet kā svešiniekus, kuri tagad jau prata piemēroties. Man teica, ka es neesot “wog”. Par “wog” sauca itāliešus un sicīliešus, dienvidslāvus un grieķus – bērnus, kuri ēda olīvas un smirdēja pēc ķiplokiem un anšoviem. Es biju “wop”. Tā ir tikai smalka nianse, bet tā mani iepriecināja. Tas nozīmē, ka es biju gandrīz savējais. Arī mūsu pārtika bija citāda. Mēs iemainījām maizītes ar falšo zaķi un vāritām olām pret sviestmaizēm ar *Vegemite*² un salātlapām. Visiem garšoja pirāgi (visiem vēl arvien tie garšo) un līdz skolas gadu beigām maniem draugiem iegaršojās mūsu svētku ēdieni: cūkas cepetis, žāvēta cūkgaļa, skābie kāposti, rasols, kāpostu tīteņi... Es šos ēdienus vēl aizvien gatavoju tad, kad ir jāuzlabo garastāvoklis.

Mēs bijām maza latviešu saliņa, saliedēta ģimene saliedētā sabiedrībā, kas turējāmies cits pie cita. Nevieni lāgā neceļoja. Es pat

nezināju, ka ir tādas gadskārtējās Austrālijas Latviešu Kultūras dienas, pirms astoņdesmitajos gados atgriezies uz dzīvi Sidnejā. Vienīgais latvietis, ko biju saticis ārpus bērības latviešu loka, bija Ivars Kants, kad viņš septiņdesmito gadu sākumā apceļoja Austrāliju ar lugu *Karaļa O'Malija leģenda*. Es atpazīnu viņa gredzenu, un neparasts man šķita vienīgi fakts, ka viņš ir aktieris, nevis viņa latvietība, jo mana paša dziļākā vēlēšanās bija kļūt par aktieri. Es gan sapratu, ka viņa audzināšana Adelaidē, samērā lielā un aktīvā latviešu sabiedrībā, atšķīrās no manējās. Sapratu arī to, cik maz es zināju par Latviju un to, ko nozīmēja būt latvietim.

Nespēja brīvi sazināties latviešu valodā man bija šķērslis, lai būtu kopā ar latviešiem. Es viņus neuzmeklēju, kad dzīvoju Brisbanē, Sidnejā, Melburnā un Londonā. Šķiet, ka pa daļai es nevēlējos pats justies neērti, nedz arī viņus apgrūtināt. Vaina jau nav viņos. Viņi vienmēr mani uzņēmuši izpalīdzīgi un ar cieņu, bet viņu klātbūtnē jutos kā nepakļāvīgs bērns. Pirms gadiem piecdesmit, bērns būdams, es pārtraucu runāt latviski un tikai tagad sāku saprast, kāpēc. Starplaikā neesmu papūlējies šo valodu apgūt, un to gan es pats nespēju saprast. Latviju apciemoju tikai pirms divdesmit gadiem, kur pirmo reizi tikos ar latviešu radiem. Trīs dienas es neteicu gandrīz vai ne vārda. Mana mēle bija gluži kā paralizēta. Kad mēģināju izteikties, tās “ķēķa valodas” paliekas, kas smadzenēs vēl bija aizķērušās izgaisa pilnīgi. Es ieklausījos latviešu valodā, teikto pārtulkoju angļiski, domāju angļiski un centos domu pārnest uz latviešu valodu, lai spētu izrunāt kaut vai vārdu. Veselas trīs dienas bija vajadzīgas, lai es tiktu pāri nepilnības izjūtai un pazemojumam, līdz sāku atkal domāt latviski un, kad runāju, biju atkal kā bērns.

Vairāk tomēr latviešu valodu neesmu apguvis, lai gan Latvijā esmu bijis vēl divas reizes. Varbūt runāju pat retāk, īpaši kopš mātes nāves. Mēs ar vecākiem mēdzām piekopt šādu valodas spēlīti: runājot pa telefonu, ja es runāju angļiski, viņi atbildēja tāpat, bet, kad es pārgāju uz latviešu valodu, viņi tūlīt arī darīja tāpat. Tagad mēs ar tēvu vairāk vai mazāk runājam tikai angļiski, un man tas šķiet mazliet dīvaini.

Attiecībā uz amata darbarīkiem, lietoju vienīgi angļu valodu. Šo valodu es neesmu pazaudējis un nevaru atļauties to zaudēt. Arī tad, ja rakstu par latviešiem, mani ir saistījusi viņu izteiksme angļu valodā, varbūt tādēļ, ka tajā limenī sākas mana attieksme pret latviešu valodu. Par savu īsteno balsi jāsaka, ka vēl arvien saucu no kādas nenoteiktas teritorijas, kas atrodas kaut kur pa vidu, ne šeit, ne tur, neesmu ne latvietis, ne austrālietis, bet, ļoti iespējams, abi. ✪

2008. gada februārī

¹ *The Ashes* – urna, kas satur pelnus no sadedzinātiem koka atribūtiem, ar kuriem Austrālijas un Anglijas valsts komandas spēlēja kriketu pirmo reizi 1877. gadā.

² *B vitamīna sviesta aizdars, iegādājams tikai Austrālijā*